

Zeven generaties van Ewsums en hun godsdienstige overtuiging

Inleiding

Albert van der Kaap

Sum Ewsumani, nec muto nomen (Ik ben en blijf Ewsum)

Buiten je tijd denken

'Dingen die je opvallen in een tekst, vallen je op omdat je er al mee bezig was, je kunt niet buiten je tijd denken.' Zo antwoordde dichteres Judith Herzberg op de vraag of je een bepaald gedicht van haar kunt lezen zonder te denken aan de eurocrisis. De vraag werd haar gesteld, tijdens de grote financiële crisis in 2011, naar aanleiding van het verschijnen van haar dichtbundel *Klaagliedjes met bewerkingen van de Bijbelse klaagliederen van Jeremia*.

Dat Herzberg het inderdaad ook zelf moeilijk vindt om buiten haar eigen tijd te denken blijkt even later in het interview: *'De bijbel bevat veel wijsheid en veel inzichten over hoe mensen zijn. Maar het is ook een raar, racistisch boek, waar veel mensen een voor mij onbegrijpelijke lering aan ontleen. Het refrein is toch: eigen volk eerst'*.¹

En juist dit, het denken buiten je eigen tijd, is een van de belangrijkste aspecten van historisch denken en redeneren. Op het hoogste niveau van historische empathie² moeten leerlingen onderscheid kunnen maken tussen het perspectief van historische personen en het perspectief van de onderzoeker, in dit geval de leerling.³ Historische empathie is het - op basis van bewijsmateriaal - ontwikkelen van inzicht in en het begrijpen van het denken, voelen en handelen van mensen in een bepaalde periode en op een bepaalde plaats, vanuit de toen en daar bekende en geaccepteerde kennis, daarbij rekening houdend met zowel de normen en waarden uit die tijd als de normen en waarden van de eigen tijd en die van de onderzoeker.

In de omlijsting van de tijd

Historicus Arie van Deursen geeft prachtig weer waar het bij historische empathie om gaat. Je moet het verleden volgens hem beoordelen 'in de omlijsting van de tijd'. Dat wil zeggen in de context van haar eigen omstandigheden. Wil je een goed beeld krijgen van bijvoorbeeld Willem van Oranje, dan moet je hem zoeken in de zestiende eeuw, want uitsluitend tegen die achtergrond tekent zijn gestalte zich af.⁴

Ook de religieuze overtuigingen van zeven generaties Van Ewsum in een periode van ongeveer drie eeuwen (1450-1750) moeten we zien in de omlijsting van die tijd. Onze eigen (religieuze) overtuigingen of religieuze opvoeding kunnen ons daarbij behoorlijk in de weg zitten.

¹ Dijk, Marc van (2011). Je kunt niet buiten je eigen tijd denken. Interview met Judith Herzberg. Trouw 10 december 2011

² Zie mijn artikel over historische empathie (standplaatsgebondenheid) op Histoforum: <http://histoforum.net/2011/standplaatsgebondenheid.html>

³ Conrad, F. (2011), Perspektivenübernahme, Sachurteil und Werturteil. Drei zentrale Kompetenzen im Umgang mit Geschichte, in *Geschichte Lernen*, 139, 2011. Velber: Friedrich Verlag.

⁴ Coen Simon in Trouw, 3 december 2016

Een protestantse opvoeding

Ik groeide op in de jaren vijftig en zestig in een orthodox protestants gezin in het Zuidoosten van Drenthe. Mijn vader was hervormd, mijn moeder gereformeerd en vaak moest ik het verhaal horen dat ouderlingen van beide kerkgenootschappen pogingen gedaan om hun huwelijk te voorkomen. Het was aan de eigenzinnige houding van mijn moeder (en natuurlijk hun liefde voor elkaar) dat ik dit artikel nu kan schrijven. Uiteraard ging ik naar een protestantse kleuter- en lagere school en daarna naar een protestants-christelijke middelbare school. Uit de jaren op de lagere school herinner ik me dat wij geregeld een voetbalwedstrijd hadden tegen leerlingen van de openbare school, maar nooit tegen leerlingen van de katholieke school. Van de 'openbaren' wist je dat ze ongelovig waren, maar dat werd minder als een bedreiging gezien dan het geloof van de 'papen'. Voor boodschappen mocht ik niet naar de dichtstbijzijnde supermarkt, want die was katholiek. Midden twintig was ik, toen ik voor het eerste een huwelijkskerkdienst tussen een katholieke jongen en een protestants meisje op het orgel mocht begeleiden.

Als iemand met een dergelijk referentiekader, waarin mensen ofwel protestants ofwel katholiek zijn, naar de godsdienstige ontwikkelingen in het zestiende eeuwse Stad en Ommelanden kijkt, zal hij niet alleen een onvolledig beeld van de kerkelijk verhoudingen krijgen, maar ook een vertekend beeld.

Toen ik me ging verdiepen in de geschiedenis van de Reformatie in Drenthe en Groningen betrapte ik mij erop dat het denken in een sterke dichotomie tussen katholiek en protestant (ondanks mijn huwelijk met een katholieke vrouw) nooit helemaal was verdwenen. Er was een conceptual change nodig om de religieuze overtuigingen van mensen in de vijftiende, maar vooral zestiende eeuw, op waarde te kunnen schatten. Deze conceptual change kwam overigens niet alleen tot stand door kennis te nemen van het gedachtegoed van de Aduarder kring, van de betekenis van het daarbij horende Bijbels humanisme en van het begrip protestantiserende katholieken. Ik moest me er ook terdege rekenschap van geven dat religieuze overtuigingen weliswaar belangrijk waren, maar, dat deze, zeker onder de adel, ook heel vaak om voorrang streden met politieke en economische belangen.